

JANNE SAARIKIVI
HELSINKI

Vieläkin sananen itämerensuomalaisten etnonymien tutkimuksesta

Riho Grünthalin varhaisimpiin tutkimuskohteisiin kuuluivat etnonymit eli kansanryhmien nimet. Vuonna 1997 hän julkaisi ensimmäisen tieteellisen monografiansa *Livvistä liiviin: Itämerensuomalaiset etnonymit*, jossa keskeisiä itämerensuomalaisia kansallisuudennimityksiä tarkastellaan historiallisesta ja etymologisesta näkökulmasta. Grünthalin teos on yhä kattava esitys itämerensuomalaisten etnonymien kulttuurihistoriasta ja niitä koskevasta etymologisesta kirjallisuudesta. Siinä useille etnonymeille esitetään alkuperäselityksiä, jotka perustuvat joko 'kansaa', 'porukkaa' tai 'maata', 'aluetta' kuvaaviin appellatiiveihin. Samantapaisiin etymologisiin ehdotuksiin päätyi aikoinaan myös Jorma Koivulehto (1997), joka Grünthalin tapaan samalla hylkäsi aikaisemmassa tutkimuksessa esitetyt mm. vaajaan, jonkinlaiseen nuijaan tai vaatekappaleen koristeeseen liittyvät etymologiat.

Itämerensuomalaisia etnonymiejä on tutkimuksessa käsitelty varsin paljon – varsinkin ennen, mutta myös jälkeen Grünthalin. Käsitelmäni mukaan esitetyissä etymologioissa on silti puutteita. Näistä keskeisin on, että etnonymiejä ei ole kyetty kytkemään onomastiseen kontekstiinsa. Tällä tarkoitan ennen muuta etnonymien analyysia pikemminkin niminä kuin appellatiiveina, mikä edellyttää samankaltaisten paikan- ja henkilönnimien vertailevaa tutkimusta ja niiden historiallis-maantieteellisen syntykontekstin pohtimista laajoihin nimikokoelmiin nojautuen. Jotta nimien etymologinen analyysi voisi ylipäättään onnistua, on välttämätöntä selvittää nimen varhaisin referenssi eli etnonymien ns. onomastinen merkitys (vrt. Saarikivi 2007; Ainiala 1997). Vasta tässä yhteydessä on mahdollista arvioida nimen rakennetta ja varsinaista nimeämisperustetta. Seuraavassa valotan tällaista lähestymistapaa muutaman itämerensuomalaisten etnonymien kohdalla.

Tarkasteluni kohteena tässä artikkelissa ovat etnonyymit *Karjala*, *Viro*, *Savo* ja *Suomi*. Tarkoitukseni on lähinnä osoittaa, mitä uutta näistä tutkimuksessa paljon käsitellyistä nimistä on yhä mahdollista sanoa, kun huomio kiinnitetään nimistöön – ovathan etnonyymitkin usein jossain historiansa vaiheessa olleet ennen kaikkea paikannimiä.

Varhaisempaa tutkimushistoriaa ei tässä käydä systemaattisesti läpi – sen on jo Grünthal (1997) kattavasti tehnyt.

Karjala

Olen aikaisemmin lyhyesti käsitellyt nimen *Karjala* alkuperää venäjänkielissä julkaisussa (Saarikivi 2019). Koska tieteelliset viittaustietokannat eivät sisällä yhtään viittausta artikkeliini, oletan, että se on jäänyt ainakin suomalaisille tutkijoille tuntemattomaksi. Seuraavassa esitän siksi uudelleen saman selityksen hieman laajemmin perusteltuna.

SSA:n mukaan sana- tai nimivartalo *Karjala* rajoittuu itämerensuomen pohjoisryhmään (suomi, karjala, lyydi, inkeroinen). Lisäksi sana on lainautunut myös saameen, jossa sillä on myös appellatiivisia merkityksiä (mm. eteläsaamen *karjila* 'talonpoika', pohjoissaamen *gárjilaš* (In) 'karjalainen' – luulajansaamessa vastaava sana merkitsee myös 'venäläistä'). Sanaa on pidetty johdoksena suomen *karja*-sanaa vastaavasta sanasta, joka puolestaan on selitetty germaaniseksi 'joukkoa' merkinneeksi sanaksi **χarja* > saksan Heer, ruotsin *här* 'sotajoukko' (merkityksen suhteen vrt. viron *kari* : *karja* 'joukko'). Tästä sanasta selittävät etnonyymien *karjala* alkuperän niin SSA kuin myös Grünthal (1997: 75–) ja Koivulehto (1997). Myös muita selityksiä on tutkimushistoriassa esitetty, mutta ne ovat pääosin jääneet vaille kannatusta (ks. Grünthal *ibid.*).

Karja-sanan germaanista alkuperää ei ole syytä epäillä. *Karjala*-nimen selitykseen tämän sanan perusteella liittyy kuitenkin ongelmia, joista ensin mainittakoon äänteelliset kysymykset. Kuten tunnettua, venäjässä varhaisin muoto *karjala*-etnonyymistä on *korëla*, joka on laveasta etuvokaalista kehittyneen toisen tavun /ie/-diftongin (ja sitä varhaisemman pitkän *ä*-äänteen) sisältävä muoto. Aivan vastaava muoto on nykyisin lähes yksinomainen myös tverinkarjalassa, jossa väestö on käyttänyt endonyyminä sanaa *kariela(t)*, *karielane*, *karielažet*. KKS:n Tverin aineistoissa esiintyy jonkin verran myös *karjala*-muotoa, joten sekin on alueella ollut tunnettu, joskin ilmeisesti vähemmän käytössä. Karjalaisalueesta on Tverin alueella käytetty nimitystä *Karielan randa*. Kun Tverin karjalaisalueella ei suuria vesistöjä ole, voi nimen olettaa kulkeutuneen karjalaisten alkuperäiseltä alueelta Laatokan seudulta.

Nissilä (1962) on selittänyt tverinkarjalaisen *Kariela*-nimivariantin sekundaariksi ja ehdottanut, että siihen olisi vaikuttanut vastaavan etnonyymin venäläinen ääntämys. Selitys ei kuitenkaan vakuuta, mm. siksi, että tverinkarjalaiset eivät aikaisempina vuosisatoina vaikuta olleen sen kaksi- tai monikielisempiä kuin karjalainen väestö Karjalan tasavallassa. Lisäksi venäläinen nimimuoto *korëla* on ollut käytössä nyky-Karjalan alueella hyvin varhaisissa kirjallisissa lähteissä, jolloin venäläistä vaikutusta on ollut varmasti vielä vähemmän. Mikäli *Karjala* todella olisi alkuaan muodostettu (muinais)karjalan kielessä *karja*-sanasta, odottaisi tästä syntyneen pikemminkin venäläinen nimiasu **karjala* tai **korjala* kuin *korëla*, muinaisvenäjässä kun oli 2. tavussa olemassa oppositio *ia-* ja *ie-*komponenttien välillä.

Itämerensuomen kannalta sekä 2. tavun muutos *-ja* > *-ie* että *-ie* > *ja* ovat molemmat äänneilmaisesti selittämättömiä. *e(δ)a* > *ie* -muutos tosin on karjalassa tapahtunut (suomen *karkea* ~ karjalan *karkie* ym.), mutta *ja*-komponenttiin päättyvät sanat ovat suomessa ja karjalassa yleensä aivan samanlaisia myöhäistä aunuksenkarjalan 2. tavun *a* > *u* -muutosta lukuun ottamatta (su. *marja* ~ ka. *marja*, aun. *marju*; su. *harja* ~ ka. *harja*, *hard'a*, aun. *harju*). Mikäli kyseessä olisi analoginen muutos, olisi nimenomaan *ie* > *ja* -muutos todennäköisempi kuin päinvastainen *ja* > *ie* -muutos – ja näin sekä leksikaalisin että fonotaktisin perustein. Ensinnäkin *karja* on suhteellisen yleinen sana, ja toisekseen *ja*-loppuiset sanat ovat tavallisempia kuin *ie*-loppuiset. On siis perusteita olettaa, että muinaisvenäjän *korëla* ja tverinkarjalan *kariela* edustavat alkuperäisintä varianttia *karjala*-nimestä ja *ja*-komponentin sisältävät nimet ovat tavalla tai toisella sekundaareja. Kyseessä saattaa olla ns. suffiksinvaihto (Nikkilä 1998) tai korrelaatiojohtaminen (Kulonen 2010). On melko runsaasti esimerkkejä erityisesti adjektiivisista sanoista, joista on olemassa sekä *-e(δ)a-* että *-ja*-päätteinen variantti, vrt. *eheä* ~ *ehjä*, *kalea* ~ *kalja(ma)* 'liukas', *kahea* ~ *kahja* ym. (arvioijan huomautus). Nämä todistavat siitä, että **karie*-tyyppisestä sanasta voidaan muodostaa *karja*-tyyppinen sana, siitä huolimatta, että tällaisten muodosteiden syntyehdot eivät ole täysin selvät.

Tarkastellaan seuraavaksi hieman nimen morfologiaa. Germaanin **χarja* todella esiintyy monissa henkilönnimissä kuten **Hariawalda* > *Harald*, *Harold*, *Harri*, paikannimi *Harjavalta*, **Waldaharjaz* > *Walter*, *Valtteri*. Kuten artikkelin arvioija ystävällisesti huomautti, **χarja* esiintyy henkilönnimenä yksinäänkin riimukirjoituksissa, ainakin Skäängin kivessä ja Vimosen kammassa. Itämerensuomessa vastaavaa henkilönnimeä **Karja* ei kuitenkaan tunneta (vaikkakin sellaiset paikannimet kuin *Karjaa* tai *Karjala* TI viittaavat siihen, että tällainen on mahdollisesti ollut olemassa). Mahdollisesti myöhempää lähtöä on (hypoteettinen) henkilönnimi *Harja*, joka voisi esiintyä samanlaisissa talonnimissä Hauholla ja Kauhajoella – lisäksi talonnimeä *Harjala* esiintyy eräin muin paikoin (Nimisampo).

Nimi *Karjala, Kariela* on rakenteeltaan *la*-suffiksin sisältävä paikan-nimi, jotka yleensä ovat suomen ja karjalan kielialueella henkilönimikantaisia asutusnimiä. Tutkimuksessa onkin perustellusti ehdotettu, että sana *Karjala* liittyisi alkuaan johonkin paikannimeen. Nissilän (1962) mukaan kyseessä olisi Vuoksen seutu, Kirkisen (1963) mukaan Käkisalmen seutu. Nämä väitteet eivät oikeastaan ole edes ristiriidassa, sillä Vuoksi laski aikaisemmin Laatokkaan Käkisalmen kautta (arvioijan huomautus). Sijainti suurimman Laatokkaan laskevan joen suussa onkin ilmeinen motivaatio historiallisesti ja arkeologisesti atestoidulle karjalaisasutukselle Käkisalmen seudulla (esim. Uino 1997).

Niin tai näin, on etymologin kysyttävä nimen motivaatiota. Muiden *la*-johtimellisten paikannimien analogia viittaa vahvasti siihen, että kyseessä on alkuaan johonkin henkilönimeen kytkeytyvä paikannimi. Minkälainen nimi voisi alun alkuaan olla kyseessä?

Karjalan kielen sanakirja tuntee sanan *karie* (KKS s.v. *karie*):

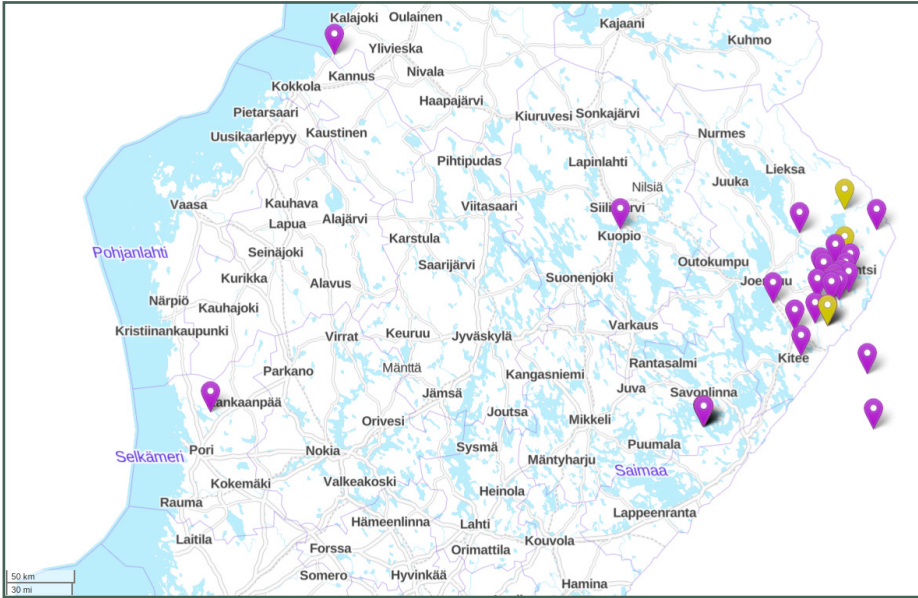
karkea, järeä; äänestä: käreä.

kariet on nämä jauhot, eigo voi hiziembäzeks [hienommaksi] työn-deä. langat kariet. kariet on nämä nieglad nämie langoi tikuttoa. Suo-järvi | karei eäni. Säämäjärvi

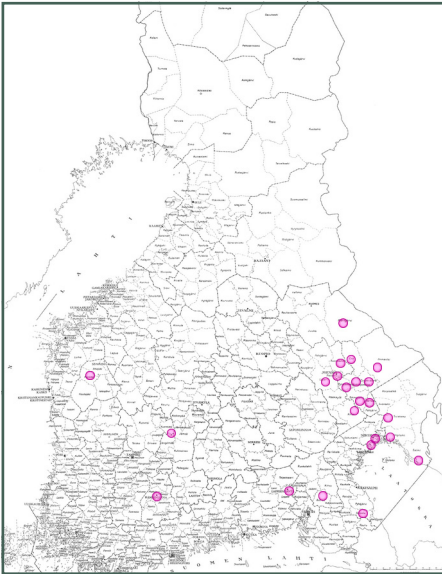
|| Adv:sesti. *kariesti pagizoo. Säämäjärvi*

Sanan taustalla voisi kenties olla suffiksinvaihdon kautta syntynyt variantti *karkea*-sanueesta. Mahdottomana ei voine pitää sitäkään, että tämänkaltaisissa nimissä olisi piilossa jokin vanha ortodoksinen pyhimysnimi (esim. *Gerasim*), mutta tätä hypoteesia ei tässä tutkita pidemmälle. Oleellista on, että vastaava elementti näyttää ainakin jossain määrin olleen käytössä ihmisten nimeämisessä. Nimisampo-portaalista löytyy *Karei*-alkuisia, mitä ilmeisimmin henkilönimikantaisia, paikannimiä, jotka ryhmittyvät historiallisen ydin-Karjalan eli myöhemmän Laatokan Karjalan alueelle (ks. kartta 1). Näihin kuuluvat mm. *Kareila* talonnimenä Enossa ja Joensuussa sekä usean talon nimenä Ilomantsissa.

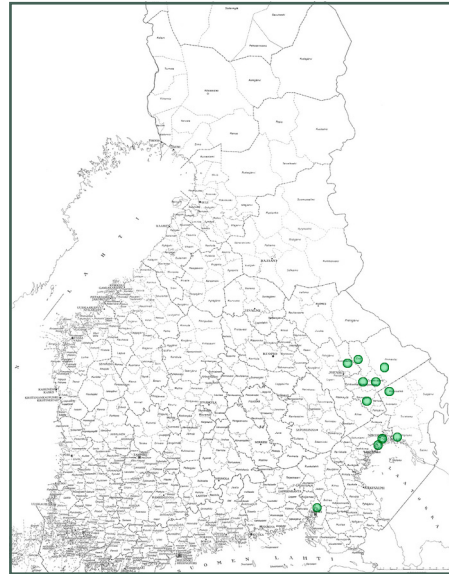
Todennäköisesti sama henkilönimi on myös sukunimen *Kareinen* sekä mahdollisesti harvinaisemman sukunimen *Kareisto* taustalla. Nimi *Kareinen* on yleinen aivan samoilla alueilla kuin *Kareila*-nimet. Ilomantsissa on ollut 43 nimenkantajaa ja nimi on kuulunut pitäjän 30 yleisimmän sukunimen joukkoon (Salste; ks. kartat 2 ja 3). Sen varhaisimmat esiintymät löytyvät Kiteeltä ja Ilomantsista. Tiedossa on myös, että Kokemäeltä Karekselan kylästä Vesulahdelle muuttanut henkilö on 1500-luvulla saanut sukunimekseen *Kareinen* (SNK s.v. *Kareinen*). Viipurissa ja Uudellakirkolla on ollut käytössä myös mahdollisesti samaan yhteyteen kuuluva sukunimi *Karasti* (SNK).

Kartta 1: *Karei*-alkuiset paikannimet Nimesammon mukaan

Kartta 2: Sukunimen *Kareinen* esiintyminen vuosina 1939–1958 Salsteen mukaan

Kartta 3: Sukunimen *Kareinen* esiintyminen vuosina 1884–1921 Salsteen mukaan

Paikan- ja henkilönnimiaineistot viittaavat näin ollen varsin vahvasti siihen, että Laatokan Karjalassa, historiallisen Karjalan maakunnan muodostumisen ydinalueella, on ollut käytössä henkilönnimi *Karei*. Olisiko tällainen nimi saattanut syntyä karkeaa, suurikokoista tai ääneltään käheää merkitsevästä *karie*-sanasta? Äänteellisesti verrattakoon tässä yhteydessä *-ea-* (murt. *-ia-* ja *-ie-*)loppuisten adjektiivien taivutus- ja johtosuhteita, esim. *sakea* → *sakeiden*, *korea* → *koreilla*, jne.

Lisäevidenssiä *karie*-kantaisen henkilönnimen olemassaolosta on mahdollista löytää vielä venäjänkielisestä nimestöstä nykyisen itämerensuomalaisen alueen ulkopuolelta. Sen lisäksi, että sekä *Korëla-* että *Karëla-*kantaisia etnotoponyymisiä paikannimiä esiintyy Arkangelin alueella eri paikoin (vrt. esim. Saarikivi 2000, Popova 1999), on olemassa ainakin jonkin verran myös muita *Karje*-aineiksia nimiä, mm. kylännimi *Karjepolje* Mezenin piirissä ja Vaga-joen varrella.

Toivon, että edellä esitetyt aineistot riittäisivät vakuuttamaan lukijan **karie-* tai **karei-*aineiksien henkilönnimen olemassaolosta historiallisen ydin-Karjalan eli ns. Laatokan Karjalan alueella. Ottaen huomioon nimen *Karjala* ~ *Kariela* rakenteen todennäköisenä henkilönnimikantaisena paikanimenä, vaikuttaa mahdolliselta, että Karjalan nimi on sekin ollut aikoinaan paikannimi, nimenomaan asutusnimi, joka on hyvin saattanut saada alkunsa *Karie-* ~ *Karei-*nimisestä asuttajasta.

Nykyisen Käkisalmen paikalla sijainnut linnoitus, joka on ollut olemassa jo 1200-luvulla ja todennäköisesti aiemminkin, oli muinaisvenäjäksi nimeltään *Korëla*. Olisiko Käkisalmen nimi siis saattanut antaa nimensä koko Karjalalle, kuten jo Kirkinen (1963: 30) ajatteli? Jouko Vahtola (1980) on esittänyt, että karjalaisperäisiksi katsottavien nimityyppien ydinalue on juuri Laatokan Karjalassa Käkisalmen ympäristössä, jota myös Pirjo Uino (1997) on arkeologisin perustein pitänyt ydin-Karjalana. Vahtola tulkitsee tämän osoittavan, että karjalainen väestö olisi levinnyt Laatokan Karjalasta laajalle alueelle Itä- ja Pohjois-Suomeen, ja tätä tutkimustulosta on myöhemmin monin tavoin täydentänyt Denis Kuzmin (2014), joka on osoittanut samankaltaisen asutus- tai ainakin nimivirran myös Venäjään kuuluvassa Vienan Karjalassa. Aunuksenkarjalan alueella etnonyymiä *karjala* taas voidaan pitää myöhäisenä tulokkaana. Se on korvannut aiemman – osin yhä käytössä olevan – etnonyymin *livvi*, jonka Grünthal (1997), varmaankin aivan oikein, selittää liittyvän alkuperältään *lyydi*-kansallisuudennimeen. Tässä yhteydessä voi viitata Terho Itkosen (1971) käsitykseen aunuksenkarjalaisten murteiden vepsäläis-lyydiläisestä substraatista. Onkin ilmeistä, että aunukselaismurteet ovat kielihistoriallisesti vankassa yhteydessä lyydiin ja vepsään, ja niiden lukeminen karjalan kielen historialliseen yhteyteen on mahdollista kyseenalaistaa (lisäargumentteja esim. Saarikivi 2019).

Myöskään karjalaisille suhteellisen läheistä kielellistä sukua olevat savolaiset eivät ole käyttäneet itsestään *karjala*-nimitystä, joten *Karjala*-nimen täytyy olettaa syntyneen sen jälkeen kun itäiset itämerensuomalaiset kielet ovat jo kehittyneet toisistaan erilleen ja niitä puhuvat väestöt erkaantuneet toisistaan. Koko kysymys liittyy tietenkin hypoteettisen itäkantasuomen tai muinaiskarjalan mahdolliseen olemassaoloon ja murteutumiseen, jota ovat eri näkökulmista käsitelleet mm. Itkonen (1983) ja Kallio (2021). Kysymys ei kuitenkaan kuulu tämän tutkimuksen yhteyteen.

Yhteenvetona esitän vielä lyhyesti käsitykseni *karjala*-etnonyymin synnystä:

1. Karjalaiset ovat saaneet nimensä jostakin paikannimestä, mahdollisesti Käkisalmen nimestä. Tähän viittaa ennen kaikkea *Karjala*-nimen rakenteen liittyminen itämerensuomalaiseen henkilönnimikantaiseen asutusnimityyppiin.
2. Varhaisin nimiasu on todennäköisesti ollut tyyppiä **Kariela*, ja nimi-asu *Karjala* on sekundaarinen analoginen muodoste, jonka tarkempi syntyhistoria on tuntematon. *Kariela*-nimen alkuperäisyyteen viittaa venäläisten nimimuotojen *Korëla*, *Karëla* toisen tavun diftongi, sekä se, että kehitys **kariela* > *karjala* on analogisesti mahdollinen, kun taas kehitys **karjala* > *kariela* ei vaikuta todennäköiseltä.
3. *Karei*-henkilönnimestä johdettujen paikan- ja sukunimien olemassaolo Laatokan Karjalassa todistaa siitä, että *Karie*, *Karei* on ollut henkilönnimi, mahdollisesti alkuaan isokokoisena, karkeana tai käheä-äänisen ihmisen lisänimi. *Karja*-alkuisesta henkilönnimestä vastaavia tietoja ei ole Karjalasta eikä juuri muualtakaan.
4. Käkisalmen tai jonkin muun varhaisen karjalaiskeskuksen nimi on ollut alkuaan henkilönnimikantainen **Kariela*. Asutuksen tältä seudulta levitessä on nimestä tullut karjalaisten kansallisuudennimi.

Viro

Kansallisuudennimi *Viro* liittyy sekin alkuperältään hämäriin itämerensuomalaisiin etnonyymeihin. Myös tämä sana on varmuudella ollut käytössä henkilönnimenä. Esimerkiksi Suomessa esiintyvät melko yleisenä sekä yksiosainen sukunimi *Viro* että sukunimi *Vironen*, joka vaikuttaa edellisen pohjalta muodostetulta itäsuomalaiselta sukunimijohdokselta. Nämä nimet on etymologisesti yhdistetty alueennimeen *Virumaa* (SNK s.v. *Viro*, EKR s.v. *Virumaa*), josta on saatu myös virolaisten kansallisuudennimi suomen kieleen. Nimet *Viro* ja *Vironen* olisivat näin ollen siis etnonyymlähtöisiä.

Sukunimien *Viro* ja *Vironen* varhaisimman esiintymisalueen valossa tämä selitys ei kuitenkaan ole ilmiselvä. *Viro* esiintyy henkilönnimenä 1500-luvulla Etelä-Karjalassa ja Inkerissä, mutta myös esim. Kangasalla, Köyliössä ja Loimaalla (SNK s.v. *Viro*). *Vironen* esiintyy samaan aikaan Karjalan kannaksella (mm. Uudellakirkolla), mutta myös Suur-Savon Juvalla ja Rautalammilla (ibid.) – alueilla, jonne tuskin on suuntautunut merkittävää asutusvirtaa Virumaalta. Selkeämmin kansallisuudennimeen tai alueeseen yhdistettävissä oleva sukunimi *Virolainen* taas on levikiltään vahvasti kaakoissuomalainen (SNK). Se on siis todennäköisesti etnonymistä alkuperää – ja samalla ehkä eri alkuperää kuin *Viro* ja *Vironen*.

Kansallisuudennimi *Viro* vaikuttaa vanhojen kirjoitusasujen valossa selvästi *-i*-johtimelliselta nominilta (esim. Speitz 1642 *Wiroi*, Florinus 1678 *Wiroinmaa*). Kansallisuudennimestä lienee kokonaan erotettava mm. SSA:n (s.v. *Viro*) mainitsema ’ihmissutta’ ja ’noitaa’ merkitsevä *viroihukka*. Forsman (1891) on yhdistänyt nämä germaaniseen ’ihmissutta’ merkitsevään sanueeseen (~ saksan *Werwolf*, ruotsin *varulv*), joka on alkuaan yhdyssana: *wer* ’mies’ + *wulf* ’susi’. Kyseessä voisi siis alkuaan olla osittaiskäännös, jossa yhdyssanan jälkikomponentti on käännetty suomeksi määriteosan jäädessä kääntämättä.

Viron kansallisuudennimen on Grünthal (1997) yhdistänyt indo-eurooppalaiseen ’miestä’ tarkoittavaan nimiainekseen (**wiro-*) ja ehdottanut nimiainekselle lähinnä balttilaista alkuperää (~ liettuan *vyras* ’mies’). Myös Jorma Koivulehdon (1997) selitys *Viron* nimelle pohjautui samaan sanueeseen. Selityksen ilmeinen ongelma on kuitenkin, että itämerensuomesta, toisin kuin naapurikielistä germaanista ja baltista, ei löydy *viro*-sanueen kanssa yhteensopivaa ’miestä’ merkitsevää sanaa, ainoastaan etnonymimi *Viro*.

Voisiko sukunimien *Viro* ja *Vironen* taustalla olla henkilönnimi **Viroi* pikemminkin kuin kansallisuudennimi *viro(lainen)*? Ainakin tämänkaltaiselle nimelle löytyy motivaatio itämerensuomesta, jossa esiintyy laaja ja varioiva ’elinvoimaista’ ja ’reipasta’ merkitsevä sanue. Tähän kuuluvat esim. suomen *virota*, *virkeä*, *virvoittaa* ym. Lähisukukielistä sanaan yhdistetään karjalan *virota* (: *virkuon*) ’virota, tointua, toipua; vaurastua’, *virottoa* ’virvoittaa, elvyttää; vaurastuttaa’, lyydin *virgota* (: *virgodau*) ’virota (esim. sairas)’, viron *virguda* ’herätä; elpyä, vilkastua’, *virgutada* ’virittää, virkistää, kiihottaa, kannustaa’ ja liivin *virgō-* ’herätä’, *virgtō* ’herättää’. Nämä sanat vaikuttaisivat hyvin mahdolliselta henkilön- tai sukunimen *Viro* selitykseltä.

Johdoksella **viroi* ’elinvoimainen, reipas’ näyttäisi olevan mahdollista käyttöä muissakin henkilönnimissä. Melko yleiset suomalaiset sukunimet *Virkki* ja *Virkkunen* vaikuttaisivat mahdollisesti samasta vartalosta johdetuilta. *Virkki* esiintyy Etelä-Karjalassa 1500-luvun lähteissä (mm. Sakkola, Jääski, Vuoksi), ja samoilla alueilla käytössä on ollut myös henkilönnimi *Virkku*,

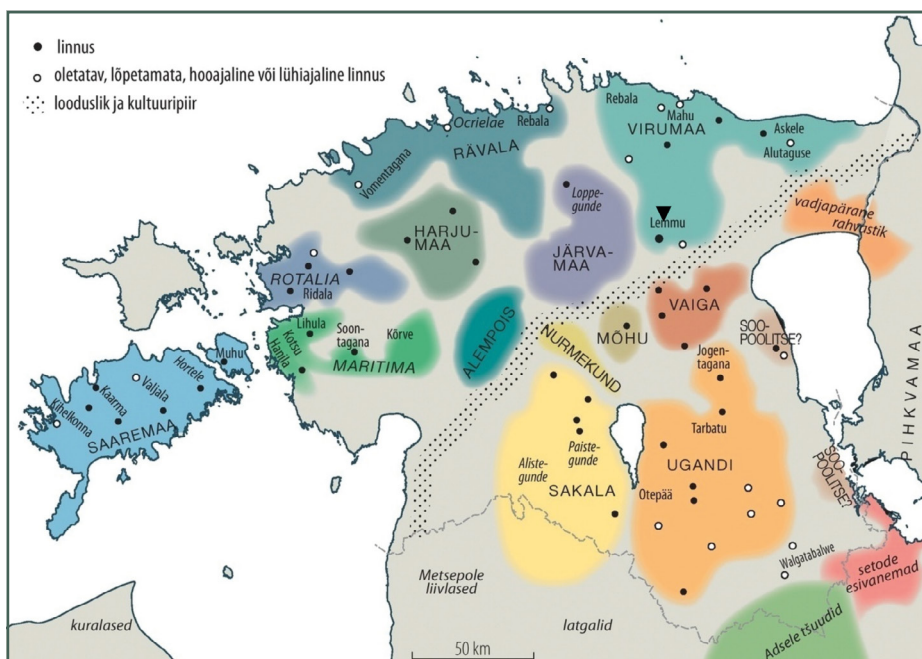
samoin myös Kemijärvellä, Sallassa ja Kuusamossa ja paikoin Länsi-Suomessa (mm. Raumalla). Nimestä on monin paikoin syntynyt myös talon- ja sukunimi *Virkkula*. Nissilä (1962) on verrannut *Virkku*-, *Virkkunen*- ja *Virkkula*-nimiiä pyhimysnimeen *Virgilius*, mutta tätä tuntuisi ainakin äkkiseltään vastustavan nimien pääosin itäinen levikki vanhalla ortodoksisella alueella.

Voisiko olettaa, että elämänvoimaista ja reipasta ihmistä olisi kutsuttu *virota*-verbiin ja *virkeä*-sanueeseen liittyvillä henkilönnimillä **Viroi*, *Virkki* ja *Virkku*, joista olisi syntynyt itäsuomalaisia sukunimiä? Toinen mahdollinen henkilönnimen motivaatio voisi olla ’laikku’, mihin viittaa mm. karjalan kielen *vir(r)oiikas*, ’pilkoilla merkitty’ (KKS) – tämä mahdollisesti samaa sanuetta kuin nyky-suomen *viiru*. Paralleelina voi mainita, että itäsuomalaiset sukunimet *Kirjavainen*, *Kirjonen* ja *Kirjanen* on mitä ilmeisemmin johdettu henkilönnimistä **kirja* ja **kirjoi*, joiden taustalla on sanan *kirja* alkuperäisin merkitys ’laikku’, ’pilkka’ (ks. esim. Saarikivi 2020).

Entä voisiko *Viroi*-kantainen henkilönnimi olla myös Virumaan maakunnan ja Viron valtion suomenkielisen nimen taustalla? Eesti kohanime- raamat (EKR s.v. *Virumaa*) viittaa tässä yhteydessä Kettusen (1955: 187) esittämään käsitykseen, jonka mukaan *Viron* nimi on syntynyt henkilönnimestä *Vi(i)roi*. Kettunen on esittänyt nimen selitykseksi sanaa *virukas* ’suur, tugev’. Tämä sana, samoin kuin myös *viru* ’veekeeris’ (= vedenpyörre), on epäilemättä etymologisesti yhdistettävissä suomen *virota*-sanueeseen.

Virumaan maakunnan nimen selitystä hankaloittaa, että nimen varhaisinta referenssiä ei ole kovin helppoa selvittää. Mikäli maakunta olisi nimetty etelästä päin, olisi Henrikin Liivinmaan kronikassa mainittu *Pudiviru* (’puuro-Viro’ tai ’Pien-Viro’, nykyisen Väike-Maarjan kunnan Puidiveren kartano; vrt. kartta 4) mahdollinen selityksperuste. Henrikin Liivinmaan Kronikan mukaan tässä Virumaan maakunnan lounaisimmassa kolkassa oli 14 kylää, joiden johtajan nimi oli Tabelinus.

Periaatteessa *Pudivirun* kaltainen lisänimi olisi hyvin luonnollinen henkilönnimikantainen asutusnimi. Vaikka täydellä varmuudella ei voida osoittaa, että Viron maakunta on saanut nimensä Pudivirun alueesta, sisältää alueen ympäristön varhaisin nimistö paljon esimerkkejä vanhoihin henkilönnimiin pohjaavista nimistä. Pudiviru kuului *Lemmun* kihlakuntaan (~ *Lembit*, *Lemmitty*) ja Henrikin Liivinmaan kronikka mainitsee myös Puidiveren naapurissa sijainneen *Rebalan* kihlakunnan (~ henkilönnimi *Reba(ne)* ’kettu’). Viron muinaismaakuntien nimistä selvästi henkilönnimikantainen on myös nykyisen Harjumaan alueella sijainnut *Revala* (~ *reba(ne)* ’kettu’ tai *räbal* ’kaltsud, vilets’ = ”lumppu, kurja”, EKR s.v. *Revala*), ja rakenteen puolesta myös nimet *Ridala* ja *Sakala* olisi kenties mahdollista selittää henkilönnimikantaisiksi.

Kartta 4: Viron muinaismaakunnat (Kriiska et al. 2020: 364). *Pudivirun* sijainti merkitty tässä kolmiolla (▼)

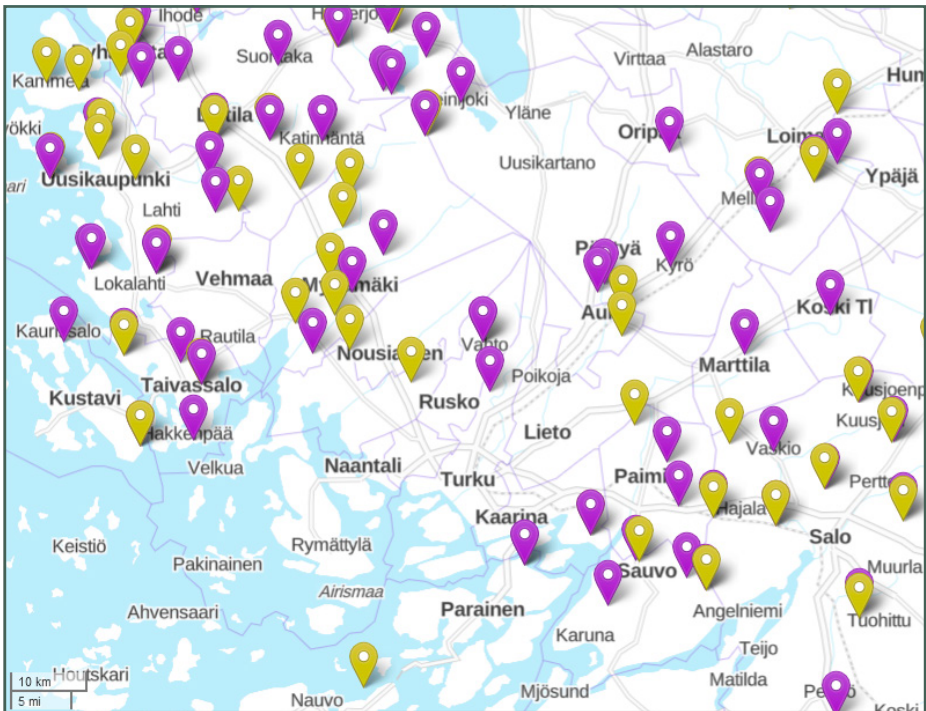
Suomi (ja hieman myös Savo)

Suomen nimen tutkimushistoria on pitkä ja monipolvinen, enkä yritä tässä käydä sitä läpi edes pääosin. Yleisimmät selitykset, joiden mukaan Suomen nimitys olisi tavalla tai toisella yhdistettävissä balttilaisten ja slaavilaisten kielten maata tarkoittavaan sanueeseen (liett. *žemė*, ven. *zemlja*, esim. SSA s.v. *Suomi*, Grünthal 1997), kärsivät kuitenkin samasta ongelmasta kuin Viron johtaminen 'miestä' tarkoittavasta sanueesta: itämerensuomalaisista kielistä ei löydy 'maata' merkitsevää appellatiivia **suomi* vaan ainoastaan etnonymii *Suomi*. Sama ongelma on myös niissä selityksissä, jotka yhdistävät *Suomen* indoeurooppalaisten kielten 'tummaa' tarkoittavaan sanueeseen.

Juho Pystynen (2018: 84) välittää Petri Kallion luennollaan antaman äännehistoriallisesti asianmukaisen selityksen, jonka mukaan *suomalainen* voi olla alkuaan sama sana kuin pohjoissaamen *sápmelaš* 'saamelainen', ja jälkimmäiseen varhaisemmissa lähteissä yhdistetty kansallisuudennimi *hämäläinen* taas varhainen laina saamesta. Näin voi todella hyvinkin olla, mutta nimeltä puuttuu tässäkin tapauksessa appellatiivinen motivaatio.

Mahdollisesti Suomen nimen selittämisessä voitaisiin päästä eteenpäin analysoimalla *Suomi*-aineksisia paikannimiä ja henkilönnimiä. Mielenkiintoisimpia ovat tässä yhteydessä Varsinais-Suomen *Suomi*-nimet. Esimerkiksi talonnimityyppi *Suomela*, joka täytynee olettaa johdetuksi henkilönnimestä *Suomi* esiintyy laajasti myös Varsinais-Suomessa, johon nimellä *Suomi* on alkuaan viitattu. Siinä, missä esimerkiksi Hämeen *Suomela*-nimet voi hyvin olettaa Varsinais-Suomesta saapuneiden henkilöiden etnonymistä syntyneeksi, tällainen selitys ei sovellu syvällä (Varsinais-)Suomessa sijaitseviin *Suomela*-nimiin. *Suomela*-nimisiä taloja on mm. Vahdossa, Maariassa, Nousiaisissa, Kuusistossa ja Piikkiössä – ainoastaan Aurajoen suun ympäristössä niitä ei ole lainkaan (ks. kartta 5).

Nimistöntutkija Saulo Kepsu kiinnitti Nimistöntutkimuksen päivillä takavuosina pitämässään esitelmässään huomioni siihen seikkaan, että Liedossa on Aurajoen sivujoen Savijoen yli mennyt *Suomensilta*-niminen kulkureitti, joka tunnettiin jo keskiajalla osana Hämeen härkätieta (Liedon museo).

Kartta 5: Varsinais-Suomen *Suomela*-nimet (Nimisampo)

Olisiko mahdollista, että varhaisin Suomi olisi käsittänyt ainoastaan Aurajoen suun varhaiskeskiaikaisen asutuskeskittymän? Juuri tällä alueella on sijainnut maamme merkittäviin rautakautisiin kohteisiin sisältyvä Liedon vanhalinna, vanhimpana kirkkona pidetty Ravattulan kirkon löytöpaikka ja Koroistenniemen kauppapaikka – alkuperäinen Suomen turku. Kuten tunnettua, *turku* on ollut kauppapaikkaa tarkoittava yleisnimi, ja voisikin ajatella, että *Suomi* olisi alkuaan sen *pien*alueen nimi, jolla kyseinen kauppaturku on sijainnut. *Suomi* olisi siis alkuaan nimenomaan Aurajokisuun alue joen suusta Savijokeen – Suomen kaikkein varhaisimpaan itärajaan – tai mahdollisesti alkuaan vain yksi asutuspaikka tällä alueella.

Vastaavia yhden asutuksen nimen laajenemisia suuren alueen nimiksi tunnetaan muuallakin. Edellä on puhuttu *Karjalan* nimen referenssin mahdollisesta laajenemisesta Käkisalmen nimestä koko karjalaisalueen nimeksi ja *Viron* nimen mahdollista syntyä Pudivirun nimestä. Kansainvälisiä vertailukohtia tarjoavat esimerkiksi Jyllannin Angel-vuonon nimen siirtyminen ja yleistyminen englantilaisten ja Englannin nimeksi tai Kanadan nimen syntyminen yhdestä haudanosauneen (irokeesin) kielisestä kylännimestä (Saarikivi 2022 s.v. *Suomi*; Etymonline s.v. *England, Canada*).

Ekskurssi: *Savon* ja hieman *Saimaankin* nimi

Suomen maakuntien nimistä *Savon* nimeä on vanhastaan pidetty paikannimilähtöisenä. Sen on ajateltu liittyneen keskiaikaiseen Savilahden kirkkopitäjään, jonka keskus on ollut Mikkelin seudulla Savilahden rannalla (esim. SSA s.v. *Savo*; SPN s.v. *Savo*).

Tutkimus ei ole luotettavasti vastannut kysymykseen, miksi *Savilahden* nimi olisi muuttunut etnonymiksi *savo(lainen)*. Ruotsalainen maakunnan nimimuoto *Savolax* viittaa vahvasti siihen, että myös Mikkelin *Savilahden* nimi olisi joskus ollut **Savolaksi*. SSA:n viitetiedoista ilmenee, että Kettunen on vuonna 1947 verrannut nimeä *Savo* venäläiseen henkilönimeseen *Sav(v)oi* ja Nissilä vuonna 1953 esittänyt nimen siirtymistä lännestä, verraten sitä samalla varsinaissuomalaiseen pitäjännimeen *Sauvo*. Näitäkään selityksiä ei voine pitää täysin tyydyttävinä, edellistä siksi, että henkilönnimeä ei ole kytketty mihinkään Mikkelin seudun paikannimeen ja jälkimmäistä siksi, ettei nimessä tapahtuneita äänne muutoksia eikä nimen kulkeutumista liene tarkemmin selitetty.

Voisiko Mikkelin *Savilahden* nimi olla alkuaan ollut *Savolaksi*? Mikä sana silloin olisi nimen taustalla? *Sauvon* (SPN s.v. *Sauvo*) nimeä on yritetty selittää 'saukkoa' merkitsevästä sanasta, joka lienee johdos tai oikeammin sufiksinvaihdon myötä syntynyt variantti sanasta **sayra(s/ma)* (> su. *sa(a)rva*, ka. *soarva*, ve. *sagarm*, vi. *saarmas* 'saukko', SSA s.v. *saukko, saarva*). Täysin

mahdottomana ei voi pitää **Savolaksi*-nimen syntymistä tämän sanan sisältäneestä nimestä (**sayralahti*?) kansanetymologisesti, saukonnimityksen muuttua läpinäkymättömäksi. Toisaalta Pohjois-Suomesta tunnetaan monia saamelaisperäisiä nimiä, jotka ovat syntyneet saamen suvantoa merkitsevästä sanasta, joka pohjoissaameksi kuuluu *savu* (< kantasaamen **sev̄n*). Tällainen on esimerkiksi Savukosken kuntakeskuksen nimi. Mikkelin Savilahti voisi sekin periaatteessa olla alkuaan ’suvantolahti’, joka olisi saanut nimensä siitä, että se sijaitsee Emolanjoen suussa joen laajenemakohdassa.

Mainittakoon vielä eräästä mahdollisuudesta selittää *Savon* nimi saamelaisperäisen appellatiivin avulla. Timo Rantakaulio (p.c.) kiinnitti takavuosina huomiotani siihen, että Kuolimojärven rannalla sijainneen Savitaipaleen nimi on paikallismurteessa *Saitaipale*, kun taas nimimuotoa *Savitaipale* on pidetty ”virheellisenä ja herrojen väännöksenä”. Ilmeisesti *Saitaipaleen* rinnalla on jonkin verran esiintynyt myös muotoa *Sautaipale*, joskin tämä muoto on harvinaisempi ja Rantakaulion mukaan todennäköisesti nuorempi.

Savitaipaleen Kuolimojärvi on erityisen kirkasvetinen eikä lainkaan savinen, sekä lisäksi tunnettu harvinaisesta kalalajistaan saimaannieriästä. Ante Aikio on perustellusti selittänyt järven nimeltään saamelaisperäiseksi ’kalastamajärveksi’ (SPN s.v. *Kuolimo*). Ellei nimimuoto *Saitaipale* ole syntynyt lyhentymällä (esim. nimestä *Savijoentaipale*), voikin kysyä, olisiko senkin taustalla saamen sana, lähinnä makeanveden kokoumiin liittyvä saamen (N) *sáiva*-sanue, josta on lainattu suomen *saivo*. Hypoteesia voisi varovasti tukea *sáiva*-sanan vastinesarja pienemmissä saamelaiskielissä. Esimerkiksi inarinsaamen *savja* ja koltansaamen *saujj* viittaavat siihen, että pohjoissaamen sanassa on tapahtunut metateesi ja kantasaamen muoto on ollut **sávje* (näin on myös Lehtirannan (1989) rekonstruktiossa, huomautuksesta kiitos teoksen toimittajalle).

Ilmeisesti tutkimuskirjallisuudessa ei lainkaan ole verrattu *Saimaan* nimeä *saivo*-sanaan. Kun kyseessä on suuri vesistöalue, voisi ajatella, että kyseessä olisi makeanveden nimityksestä (vastakohtana merelle ja suolavedelle) syntynyt saamelaisperäinen nimi, joka alkuaan olisi ollut yhdyssana tai hämärtynyt johdos. Ajatus Saimaan vesistöä *saivo*-alueena mahdollistaisi erilaisten Saimaan altaaseen johtavien reittien kuten Etelä-Karjalan Savitaipaleen ja Mikkelin Savilahden nimen selittämiseen samasta sanasta. Tämä on tietenkin osin spekulatiota, jota tulevan tutkimuksen tulisi perusteellisemmin selvittää. Saimaan nimen selittämisessä huomiota kiinnittää myös Leppävirran *Saamaisten* nimi, joka on yhdistetty mm. saamelaisten kansallisuuden nimeen ja *saada*-verbiin (SPN s.v. *Saaminen*). Aivan mahdottomana ei voine pitää, että nimi sisältäisi saman hämärtyneen johdos- tai yhdyssanaperäisen, todennäköisimmin saamelaiskielistä peräisin olevan elementin kuin *Saimaan* nimi.

Saamen *savu* 'suvanto' (< kantasaamen **sev̄n*) tai *saivo*-sana voi olla taustalla myös monien Suomen *Sahalahtien* tai esimerkiksi Jyväskylän *Saakosken* nimessä, ja ehkä liittyä myös sanaan *sahi* 'pieni koski'. Ilman perusteellisia tutkimuksia asiaa ei kuitenkaan voi pitää mitenkään todistettuna, sillä muitakin selitysmahdollisuuksia on useita. Savon nimeä voi joka tapauksessa huoletta pitää edelleen paikannimilähtöisenä ja lisäksi todennäköisesti alkuaan saamen kielissä syntyneenä.

Palattakoon nyt Suomen nimeen. Mikäli hyväksytään lähtökohta, että nimen alkuperä on Aurajoen seudun pienasutuksen nimessä, saattaisi nimi hyvinkin olla henkilönnimikantainen, erityisesti, koska nimen taustaksi soveltuva maastoappellatiivia ei kielestämme löydy. Vaikka *Suomi*-nimi ei varhaishistoriamme lähteissä ole kovin yleinen, esiintyy se kuitenkin mahdollisesti (asussa *Some*) v. 1445 henkilönnimenä Viipurissa. Varhaisin *Suomi*-nimen esiintymä on sekin henkilönnimi *Suomi*, joka esiintyy tanskalaisen lähetin nimellä Kaarle Suuren ja Tanskan kuninkaan Hemmingin rauhansopimuksessa (esim. Grünthal 1997: 54–55). On tosin aivan epäselvää, liittyykö Hemmingin rauhansopimuksessa esiintyvä henkilönnimi mitenkään Suomen nimen alkuperään vai onko kyseessä vain satunnainen samankaltaisuus.

Nimelle *Suomi* on ominaista kaksivartaloisuus. Kansallisuudennimi *suomalainen* viittaa (toisin kuin *Suomi*-nimi) vanhaan *a*-vartaloon, samoin mm. Varsinais-Suomessa niin ikään talonnimissä säilynyt *Suomala*. Mahdollinen toisen tavun vokaalin supistuminen olisi saattanut tapahtua ensitavun vokaalin pidentymisen yhteydessä (Kallio 2012; Pystynen 2018). Alun perin nimi olisi siis saattanut olla tyyppiä **same*- < **sämä*-. Toisaalta Aikio (2012) on sitä mieltä, että ims. **a* > *uo* ensi tavussa on säännöllinen muutos *e*-vartaloisissa sanoissa. Joka tapauksessa, mikäli *suomi*-nimen taustalla on vanha sanavartalo, on ensi tavussa ilmeisesti ollut alkuaan lyhyt vokaali. Toisaalta kaksivartaloisuus viittaa varovasti sanan laina-alkuperään. Uudemmissa lainoissa vartalovokaalin vaihtelu on tyyppillistä juuri lainoille (*risti*, *ristu*, *rista* < slaav., *lamppu*, *lamppi*, *lamppa* < skand.).

Varsinaista appellatiivista lähtökohtaa en minäkään tohdi *Suomi*-nimelle esittää. En kuitenkaan enää pidä nimen yhdistämistä *suoda*-vartaloon pohjautuvaan hypoteettiseen henkilönnimeen (**suoma*, **suomi*) täysin järjettömänä ideana, en myöskään sanan yhdistämistä 'tummaa' merkitsevään *same*-sanavartaloon. Tässäkin tapauksessa juuri henkilönnimialkuperä tuntuisi luontevalta, ottaen huomioon sanan runsaan ja ilmeisen varhaisen esiintymisen henkilönnimissä.

Lopuksi

Näine hajamietteineni toivotan Riho Grünthalille hyvää syntymäpäivää ja monia armorikkaita vuosia itämerensuomen ja laajemminkin uralilaisten kielten varhaishistorian ynnä muiden kiinnostavien kysymysten ja semminkin elämän ihmeen parissa.

Lähteet

- Aikio 2012 = Luobbal Sámmol Sámmol Ánte (Ante Aikio). 2012. On Finnic long vowels, Samoyed vowel sequences, and Proto-Uralic *x. Teoksessa Hyytiäinen, Tiina & Jalava, Lotta & Saarikivi, Janne & Sandman, Erika (toim.), *Per Urales ad Orientem: Iter polyphonicum multilingue, Festskrift tillägnad Juha Janhunen på hans sextioårsdag den 12 februari 2012* (Suomalais-Ugrilaisen Seuran Toimituksia 264), 227–250. Helsinki: Suomalais-Ugrilainen Seura.
- Ainiala, Terhi. 1997. *Muuttuva paikannimistö* (Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia 667). Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura. (Väitöskirja.)
- EKR = Päll, Peeter & Kallasmaa, Marja (toim.). 2016. *Eesti kohanimeraamat*. Tallinn: Eesti Keele Sihtasutus.
- Etymonline = Harper, Douglas. 2001–2024. *Etymonline: Online Etymological Dictionary*. <<https://www.etymonline.com/>>
- Forsman, A. V. 1891. *Pakanuudenaikainen nimistö: Johdanto*. Helsinki: Suomen yliopisto. (Akateeminen väitöskirja.)
- Grünthal, Riho. 1997. *Livvistä liiviin: Itämerensuomalaiset etnonymit* (Castrenianumin toimitteita 51). Helsinki: Suomalais-ugrilainen laitos – Suomalais-Ugrilainen Seura.
- Itkonen, Terho. 1971. Aunuksen äänneopin erikoispiirteet ja aunukselaismurteiden synty. *Virittäjä* 75. 153–185. <<https://journal.fi/virittaja/article/view/35912>>
- Itkonen, Terho. 1983. Välikatsaus suomen kielen juuriin. *Virittäjä* 87. 190–229, 349–386. <<https://journal.fi/virittaja/article/view/37783>>, <<https://journal.fi/virittaja/article/view/37758>>
- Kallio, Petri. 2012. The non-initial-syllable vowel reductions from Proto-Uralic to Proto-Finnic. Teoksessa Hyytiäinen, Tiina & Jalava, Lotta & Saarikivi, Janne & Sandman, Erika (toim.), *Per Urales ad Orientem: Iter polyphonicum multilingue, Festskrift tillägnad Juha Janhunen på hans sextioårsdag den 12 februari 2012* (Suomalais-Ugrilaisen Seuran Toimituksia 264), 163–175. Helsinki: Suomalais-Ugrilainen Seura.
- Kallio, Petri. 2021. Kalevalamitta ja muinaiskarjala. *Virittäjä* 125. 442–447. <<https://doi.org/10.23982/vir.103421>>

- Kettunen, Lauri. 1955. *Untersuchungen über Estnische Ortsnamen* (Suomalaisen Tiedeakatemia toimituksia B 90:1). Helsinki: Suomalainen Tiedeakatemia.
- Kirkinen, Heikki. 1963. *Karjala idän kulttuuripiirissä: Bysantin ja Venäjän yhteyksistä keskiajan Karjalaan*. Helsinki: Suomen historiallinen yhdistys.
- KKS = *Karjalan kielen sanakirja*. 2009 [1968–2005]. (Kotimaisten kielten keskuksen verkkojulkaisuja 18.) Helsinki: Kotimaisten kielten keskus. Päivitetty julkaisu. Päivitetty 23.11.2022. <<https://kaino.kotus.fi/kks/>>
- Koivulehto, Jorma. 1997. Were the Baltic Finns “clubmen”? Teoksessa Pitkänen, Ritva Liisa & Mallat, Kaija (toim.), *You name it: Perspectives on onomastic research* (Studia Fennica Linguistica 7), 151–169. Helsinki: Finnish Literary Society.
- Kriiska, Aivar & Lang, Valter & Mäesalu, Ain & Tvauri, Andres & Valk, Heiki. 2020. *Eesti ajalugu I: Eesti esiaeg*. Tartu: Tartu Ülikooli ajaloo ja arheologia instituut.
- Kulonen, Ulla-Maija 2010: *Fonesteemit ja sananmuodostus: Suomen kontinuaatiivisten U-verbijohdosten historiaa* (Suomi 197). Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Kuzmin, Denis. 2014. *Vienan Karjalan asutushistoria paikannimistön valossa*. Helsinki: Helsingin yliopisto. (Väitöskirja.)
- Lehtiranta, Juhani. 1989. *Yhteisaamelainen sanasto* (Suomalais-Ugrilaisen Seuran Toimituksia 200). Helsinki: Suomalais-Ugrilainen Seura.
- Liedon museo = *Liedon historiaa*. Liedon museo. (Internet-julkaisu.) <<https://www.liedonmuseum.fi/liedon-historia>> (Luettu 21.03.2024.)
- Nikkilä, Osmo 1998: nop-ea → nop-sa, sel-keä → sel-vä: suffiksinvaihto ja suomen sanojen etymologointi. Teoksessa Määttä, Urho & Laalo, Klaus (toim.), *Kirjoituksia muoto- ja merkitysoipista* (Folia fennistica & linguistica 21), 77–101. Tampere: Tampereen yliopiston suomen kielen ja yleisen kielitieteen laitos.
- Nimisampo = Nimisampo. Nimistöntutkijan työpöytä. <<https://nimisampo.fi/fi/>>
- Nissilä, Viljo. 1962. Karjalan nimestä. *Virittäjä* 66. 345–367.
- Попова 1999 = Попова, Е. Ю. 1999. *Этнонимия Русского Севера*. Екатеринбург: УрГУ. (Kandidaatinväitöskirja.)
- Pystynen, Juho. 2018. *Itämerensuomen pitkien vokaalien alkuperä*. Helsinki: Helsingin yliopisto. (Pro gradu -tutkielma.) <<http://urn.fi/URN:NBN:fi:hulib-201806132569>>
- Saarikivi, Janne. 2000. Kontaktilähtöinen kielenmuutos, substraatti ja substraattinimistö. *Virittäjä* 104. 393–415. <<https://journal.fi/virittaja/article/view/40023>>
- Saarikivi, Janne. 2007. On the Uralic substrate toponymy of Arkhangelsk region: Problems of research methodology and ethnohistorical interpretation. Teoksessa Saarikivi, Janne & Pitkänen, Ritva Liisa (toim.), *Onomastica Uralica 4: Borrowing of place names in the Uralian languages*, 45–110. Debrecen – Helsinki.

- Saarikivi 2019 = Саарикиви, Я. 2019. История карельского языка. Teoksessa *Народы Карелии: Историко-этнографические очерки*, 45–56. Петрозаводск: Periodika.
- Saarikivi, Janne. 2020. *Kyllä kiitos*: muutaman yleisen sanan etymologiasta (*kyllä, kiittää, kirja, vero* ynnä muuta pientä). Teoksessa Holopainen, Sampsa & Kuokkala, Juha & Saarikivi, Janne & Virtanen, Susanna (toim.), *Ёмас сьмыу нэ́кве вѳртур этност самын патум: Scripta miscellanea in honorem Ulla-Maija Forsberg* (Suomalais-Ugrilaisen Seuran Toimituksia 275), 272–283. Helsinki: Suomalais-Ugrilainen Seura. <<https://doi.org/10.33341/sus.11.21>>
- Saarikivi, Janne. 2022. *Rakkaat sanat*. Helsinki: Teos.
- Salste = Salste, Tuomas. 2023. *Sukunimi-info*. <<https://www.tuomas.salste.net/suku/nimi/>> (päivitetty 23.11.2023).
- SNK = Mikkonen, Pirjo & Paikkala, Sirkka. 2000. *Sukunimet*. Uudistettu laitos. Helsinki: Otava.
- SPN = Paikkala, Sirkka (päätoim.). 2019 [2007]. *Suomalainen paikannimikirja*. Kuvaton pdf-julkaisu. Helsinki: Kotimaisten kielten keskus – Kartta-keskus. <http://scripta.kotus.fi/www/verkkojulkaisut/julk63b/Suomalainen_Paikannimikirja_e-kirja_kuvaton.pdf>
- SSA = Itkonen, Erkki & Kulonen, Ulla-Maija (päätoim.). 1992–2000. *Suomen sanojen alkuperä: Etymologinen sanakirja* 1–3 (Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia 556, Kotimaisten kielten tutkimuskeskuksen julkaisuja 62). Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura – Kotimaisten kielten tutkimuskeskus.
- Uino, Pirjo. 1997. *Ancient Karelia: Archaeological studies* (Suomen Muinaismuistoyhdistyksen aikakauskirja 104). Helsinki: Suomen muinaismuistoyhdistys.
- Vahtola, Jouko. 1980. *Tornionjoki- ja Kemijokilaakson asutuksen synty: Ni mistötieteellinen ja historiallinen tutkimus* (Studia Historica Septentrionalia 3). Rovaniemi: Pohjois-Suomen historiallinen yhdistys.